

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Ίων Δραγούμης βρέθηκε κάποια στιγμή στα χωριά των Κορεστίων, δεν δυσκολεύτηκε χάρη στην οξυδέρκεια και τη διορατικότητά του να διακρίνει τις θύελλες που απειλούσαν ανά πάσα στιγμή να σαρώσουν την περιοχή και να συμπαρασύρουν στο διάβα τους τις ανθρώπινες ζωές. Η αλλογλωσσία, οι εθνοτικές και θρησκευτικές συγκρούσεις, οι ρευστές εθνικές συνειδήσεις, το αμφισβητούμενο σύνορο, οι διεκδικούμενες επαρχίες και οι ανταγωνιστικές εθνικές πολιτικές δεν προμήνυαν μία ειρηνική μετάβαση από την αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος και δεν γέμιζαν με αισιοδοξία τον επισκέπτη για τις μελλοντικές εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο.

Τα τεκταινόμενα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ο δραματικός ακρωτηριασμός της εθνικής ισχύος την επαύριον της κατακλυσμιαίας Μικρασιατικής Καταστροφής είχαν άμεσο αντίκτυπο στις Νέες Χώρες: αφενός τις έθεσαν υπό καθεστώς ειδικής κρατικής μέριμνας ως μονίμως επαπειλούμενες και αφετέρου τις μετέτρεψαν στην τελευταία πατρίδα για χιλιάδες πρόσφυγες ακραιφνών εθνικών φρονημάτων που δεν είχαν πλέον την «πολυτέλεια» της απώλειας και ενός νέου ξεριζωμού. Με το βλέμμα προς τα πίσω, ο Μεσοπόλεμος στη Μακεδονία δεν διαγραφόταν ρόδινος, ενώ η εθνική «μοναξιά», η οικονομική καχεξία και η πολιτική αστάθεια προσέθεταν διαρκώς μελανότερα χρώματα στην εικόνα του εθνικού κέντρου και της περιφέρειάς του. Ο Ίων Δραγούμης ασφαλώς θα εντυπωσιαζόταν και ο ίδιος με τον εαυτό του για την επαλήθευση των επισημάνσεών του σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα αλλά και για το πόσο επίκαιρες θα εξακολουθούσαν να είναι για πολλές ακόμα δεκαετίες, αν φυσικά δεν έπεφτε θύμα το 1920 της οξείας εθνικής μισαλλοδοξίας.

Έχοντας ως δεδομένη ιστορική βάση την παραπάνω κληρονομιά και οροφή τον Αρμαγεδδώνα της δεκαετίας του '40 ο Ανδρέας Αθανασιάδης καταδύεται με την ανά χείρας μελέτη του στα θολά νερά του ελληνικού Μεσοπολέμου για να εστιάσει στον μικρόκοσμο της Φλώρινας. Αν και μικροϊστορία, ο συγγραφέας αποδεικνύεται καλός γνώστης της γενικής ιστορίας και συχνά παραβιάζει τα σύνορα της τοπικότητας για να εντάξει το μερικό στο γενικό, να παρακολουθήσει τις αντανάκλασεις των κεντρικών εξελίξεων και πολιτικών στο πεδίο του επιστημονικού ενδιαφέροντός του, ώστε να διακρίνει εναργέστερα τις «ιδιαιτερότητες» στην περιφέρεια και πολύ περισσότερο στο σύνορο, κάτω από την «σκιά» της «ομπρέλας» του βουλγαρισμού.

Ήδη από τον πρόλογο ο Αθανασιάδης προΐδεάζει τον αναγνώστη για τον βασικό παράγοντα «διαφοροποίησης» της Φλώρινας, κοινό και για άλλες περιοχές

της Δυτικής Μακεδονίας: πρόκειται μεν για τον ίδιο ελληνικό μεσοπολεμικό κόσμο των βενιζελικών και αντιβενιζελικών, των δημοκρατικών και βασιλικών, των γηγενών και προσφύγων, με άλλα λόγια των απότοκων πολιτικών παθών του Εθνικού Διχασμού, ο οποίος δε επικαθορίστηκε και από την επιπρόσθετη διάκριση μεταξύ του «Ελληνα» και του «Βούλγαρου». Υπό τη «σκιά του βουλγαρισμού», λοιπόν, η εθνική μεσοπολεμική ασφυξία θα προσλάβει σε δεδομένες στιγμές στη Φλώρινα διαστάσεις μαζικού πνιγμού.

Ήταν ο τόπος της διήγησης του συγγραφέα άντρο των «αντεθνικώς δρώντων» Σλαβομακεδόνων ή απλώς προνομιακό πεδίο όπου η βουλγαρική εξωτερική πολιτική, ο εκτελεστικός βραχίονας της ΕΜΕΟ και οι κομιτατζήδες αλίευαν οπαδούς μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού; Ήταν πράγματι ο πληθυσμός αυτός έρμαιο στα χέρια εξωγενών παραγόντων, θεσμικών και εξωθεσμικών κέντρων, που αγόταν και φερόταν όταν η σκοπιμότητα το επέτασσε; Μήπως ο βουλγαρισμός μερικών μετατρέποταν σε συλλήβδην κατηγορία για τους πολλούς, σε ένα φονικό όργανο στα χέρια των τοπικών ελίτ για τον πολιτικό και κοινωνικό θάνατο των αντιπάλων, σε μία αναπαραγόμενη στερεοτυπική εικόνα εκ μέρους των Αθηναίων δημοσιογράφων, στον βασικό λόγο υπαλληλικής ύπαρξης και μισθοδοσίας για τον διοικητικό και κατασταλακτικό μηχανισμό του κράτους στη Φλώρινα; Σε τελική ανάλυση τί ήταν εκείνο (εκτός μόνο της αλλογλωσσίας) που μετέτρεπε μία απλή «σκιά» σε «μαύρο στίγμα» και διέγραφε από ατομικούς φακέλους Σλαβομακεδόνων το ελληνικό φρόνημα;

Στην προσπάθειά του ο Αθανασιάδης να δώσει απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα ανασυνθέτει πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και δημογραφικά τη μεσοπολεμική φλωρινιώτικη κοινωνία, εκκινώντας από την έλευση των προσφύγων και τις προστριβές γύρω από την κατοχή γης με τους γηγενείς. Είναι γνωστό ότι μέσω της αγροτικής κυρίως αποκατάστασης των προσφύγων, για την οποία είχε λόγο και ο στρατός, επιδιώχθηκε να αλλάξει η πληθυσμιακή αναλογία στη Μακεδονία, μετατρέποντας σε μεικτά, χωριά που μέχρι πρότινος χαρακτηρίζονταν «ρευστής εθνικής συνείδησης» ή κέντρα του βουλγαρισμού.

Παράλληλα, δε με την κεντρικά κατευθυνόμενη προσπάθεια να μεταβληθεί η πληθυσμιακή σύνθεση στη Μακεδονία και ιδιαίτερα στις συνοριακές περιοχές προς το εθνικότερο και συνεκτικότερο, έλαβε χώρα η επιχείρηση «ενσωμάτωσης» των γηγενών. Τα εργαλεία που μετέλαβε το κράτος για να το πετύχει αυτό ήταν ανάλογα της στόχευσης αλλά και του βαθμού της εμπιστοσύνης με την οποία περιέβαλε η πρωτεύουσα και τα τοπικά διοικητικά όργανά της τους γηγενείς. Αντιδρώντας ως επί το πλείστον φοβικά έως νευρωτικά απέναντι σε «ευαίσθητες» περιοχές, τότε αλλά και μέχρι πρόσφατα, εγκατέλειψε από νωρίς την πειθώ και τη θεμελίωση προσωπικών διακυβευμάτων για να «χωνέψει» καλύτερα τον πληθυσμό αυτό και κατέφυγε σε διοικητικού-αστυνομικού τύπου μέτρα, με τις απαγορεύσεις να διαχέονται σε κάθε έκφανση του καθημερινού επιστητού. Ξετυλιγό-

ντας το κουβάρι των εθνικών φόβων, που διαρκώς αναζητούσαν «πράκτορες του εχθρού» ή έβλεπαν πίσω από κάθε ενέργεια των «άλλων» αυτών Ελλήνων τον βουλγαρικό δάκτυλο, η άκρη του νήματος δεν βρέθηκε στα χέρια του μεταξικού καθεστώτος, με τις διώξεις και τις εκτοπίσεις να λαμβάνουν χώρα ακόμα και όταν οι Σλαβομακεδόνες της Φλώρινας δέχονταν τα πρώτα και σφοδρότερα ιταλικά βόλια το 1940, αλλά σε αυτά του μετεμφυλιακού κράτους που επέβαλλε τις δημόσιες ομαδικές ορκωμοσίες ως πράξεις επιβεβαιωτικές μίας συλλογικής ανάνηψης και επιστροφής στο εθνικό αφήγημα των εγνωσμένων φρονημάτων.

Μέσα από την πολυεπίπεδη και άριστα τεκμηριωμένη δουλειά του Αθανασιάδη ξεχωρίζουν τρία κύρια πεδία αφηγηματικής δράσης: α) η πολιτική, β) η ατομική και, γ) η ακτιβιστική. Στο πρώτο πεδίο ο συγγραφέας ανθολογεί την απήχηση των πολιτικών κομμάτων στη Φλώρινα και καταγράφει τα μέσα που αυτά μετέληθαν για να μετατρέψουν την επιδιωκόμενη πατρωνία σε εκλογική δύναμη και ψήφους. Γηγενείς και πρόσφυγες θα ενταχθούν γρήγορα στο σύστημα της πολιτικής πατρωνίας και του πελατειακού συστήματος και θα αναδείξουν ισχυρές προσωπικότητες για τη διαμεσολάβηση με την κεντρική διοίκηση και τη δυναμικότερη έτσι προώθηση των αιτημάτων-συμφερόντων τους. Είναι ενδιαφέρον ότι και οι δύο εθνοτικές ομάδες προσανατολίστηκαν σε επιλογές χωρίς το κυρίαρχο κριτήριο να είναι το εθνοτικό και στη μελετώμενη περίπτωση των Σλαβομακεδόνων προμοδότησαν με την ψήφο τους παράγοντες όπως ο Μόδης και ο Δραγούμης για να στραφούν στη συνέχεια σε μία εσωστρεφή ενδοπαραταξιακή διαπάλη, που είχε διακριτά τοπικά χαρακτηριστικά.

Οι τοπικοί ανταγωνισμοί στο πλαίσιο της πολιτικής, επαγγελματικής, κοινωνικής ανέλιξης ενείχαν τον εξής «θανάσιμο» κίνδυνο: να εκτραπεί η αντιπαλότητα για τους παραπάνω λόγους και να μετατραπεί σε αμφισβήτηση της ατομικής ελληνικής ταυτότητας, ακόμα και όταν ο στοχοποιούμενος είχε να παρουσιάσει εχέγγυα οικογενειακής συμμετοχής στους εθνικούς αγώνες. Ο Μενέλαος Γέλες συνιστά κάλλιστα μία ενδεικτική μελέτη περίπτωσης, που συνενώνει τις τοπικές συγκρούσεις με τις κεντρικές πολιτικές και συμπυκνώνει όλες τις συνυποδηλώσεις της αιωρούμενης βουλγαροφροσύνης. Πολύγλωσσος και πολυμαθής, ανήσυχος πνεύμα και ριζοσπάστης, πετυχημένος επαγγελματίας και επιστήμονας βρέθηκε μεταξύ των συμπληγμάτων των υπηρεσιών ασφαλείας του κράτους και δεν απέφυγε τη «ρετσινιά» του βούλγαρου πράκτορα, κάτι που θα τον συνοδεύσει στον κατοπινό του βίο για να προσλάβει άλλες διαστάσεις στην Κατοχή και στην μετακατοχική περίοδο.

Στο πεδίο δράσης, η μετατροπή της υποψίας σε βεβαιότητα και η αναγκαιότητα επαγρύπνησης σε δικαίωση για τον ρόλο των εκπροσώπων του κράτους στη Φλώρινα, βρήκαν την έκφρασή τους στη βομβιστική επίθεση στο καφενείο «Εθνικόν» το φθινόπωρο του 1925. Το συμβάν αυτό αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για την εξαπόλυση ενός ανθρωποκνηγητού με ιδιαίτερα αμφίβολα αποτελέσματα στην

ανακάλυψη και τιμωρία των πραγματικά ενόχων. Οι μετέπειτα διώξεις και δίκες θυμίζουν αντίστοιχες πρακτικές του μετακατοχικού και εμφυλιακού κράτους, με το πλαίσιο να διαμορφώνεται από τις δυσχερείς διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με τη γειτονική Βουλγαρία στην πρώτη περίπτωση και τη Γιουγκοσλαβία στη δεύτερη. Η επίθεση με χειροβομβίδες του Νοεμβρίου 1925 θα πρέπει να διαβαστεί ταυτόχρονα με τα γεγονότα του Πετριτσίου για να κατανοηθεί η εμπλοκή όλων των κέντρων εξουσίας της εποχής: νομάρχης, δήμος, χωροφυλακή, στρατός, επιτροπή δημόσιας ασφάλειας, ορατοί και αόρατοι κομιτατζήδες «παρέλασαν» μονομιάς στους δρόμους της Φλώρινας και θα συνέχιζαν να το κάνουν καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου· εκεί όπου το ΚΚΕ θα αναδυθεί σταδιακά στο τοπικό προσκήνιο για να διεκδικήσει με τις γνωστές θέσεις του την πολιτική εκπροσώπηση και προάσπιση των δικαιωμάτων των Σλαβομακεδόνων, ενώ με τη σειρά τους οι «παλικαράδες» των ΕΕΕ θα επιλέξουν πρώτη τη Φλώρινα για να παρελάσουν εκτός των θεσσαλονικιώτικων τειχών με στόχο να ενισχύσουν με την εθνοπρεπή παρουσία τους τον πατριωτικό σφυγμό στην εσχατιά αυτή της Ελλάδας.

Αν θα προσπαθούσε κανείς να δώσει χρώμα στις σκιές που επικάθησαν πάνω από τη Φλώρινα καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 αυτό σίγουρα δεν θα μπορούσε παρά να είναι μαύρο. Η κατάληψη της Ελλάδας από τα στρατεύματα του Γ' Ράιχ αλλά και όσα θα επακολουθήσουν της απελευθέρωσης μέχρι και τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου εγκαινίασαν τη δεύτερη και δραματικότερη πράξη της εθνικής μεσοπολεμικής δοκιμασίας. Από την άποψη αυτή η συγκεκριμένη μελέτη δεν συνιστά παρά το πρώτο μέρος ενός συνολικότερου δίτομου έργου, κάτι άλλωστε που και ο συγγραφέας αφήνει να εννοηθεί στο τέλος, εγκαταλείποντας και ο ίδιος προσωρινά τη Φλώρινα λίγο πριν από την είσοδο των Γερμανών. Τότε που τα μεσοπολεμικά ρήγματα θα προσλάβουν τις διαστάσεις χάσματος από τις βίαιες κινήσεις των κατοχικών τεκτονικών πλακών και οι εθνικές αντοχές θα αγγίξουν τα όριά τους. Οι θύελλες του Δραγούμη έμελλαν να κρατήσουν με αυξομειώσεις στην έντασή τους περίπου μία πεντηκονταετία και να σκορπίσουν εντέλει τους ανθρώπους στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα.